

פרק ח

א בשנת שלוש למלכות בלאשצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל
 אחרי הנראה אלי בתחלה: ב ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן
 הבירה אשר בעילם המדינה ואראה בחזון ואני הייתי על אוכל
 אויל: ג ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האכל ולו
 קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עלה
 באחרונה: ד ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות
 לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו והגדיל: ה ואני הייתי
 מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע
 בארץ והצפיר קרן חזות בין עיניו: ו ויבא עד האיל בעל הקרנים
 אשר ראיתי עמד לפני האכל וירץ אליו בחמת כחו: ז וראיתיו מגיע
 אצל האיל ויתמרמר אליו ויהי את האיל וישבר את שתי קרניו ולא
 היה כח באיל לעמד לפניו וישליכהו ארצה וירמסהו ולא היה
 מציל לאיל מידו: ח וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה
 הקרן הגדלה ומעלנה חזות ארבע תחמיה לארבע רוחות השמים:
 ט ומן האחת מהם יצא קרן אחת מצעירה ותגדיל יותר אל הנגב ואל
 המזרח ואל הצבי: י ותגדיל עד צבא השמים ותפל ארצה מן הצבא
 ומן הפוכבים ותרמסם: יא ועד שר הצבא הגדיל וממנו הרם התמיד
 והשלה מכון מקדשו: יב וצבא תנתן על התמיד בפשע ותשלה אמת
 ארצה ועשתה והצליחה: יג ואשמעה אחד קדוש מדבר ויאמר
 אחד קדוש לפלמוני המדבר עד מתי החזון התמיד והפשע שמים
 תת וקדש וצבא מרמס: יד ויאמר אלי עד ערב בקר אלפים ושלש

מאות ונצדק קדש: טו ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה
 בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר: טז ואשמע קול אדם בין אולי
 ויקרא ויאמר גבריאל הבן להלז את המראה: יז ויבא אצל עמדי
 ובבאו נבעתי ואפלה על פני ויאמר אלי הבן בן אדם כי לעת קץ
 החזון: יח ובדברו עמי נרדמתי על פני ארצה ויגע בי ועמידני על
 עמדי: יט ויאמר הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית הזעם כי
 למועד קץ: כ האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס: כא
 והצפיר השעיר מלך יון והקרן הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך
 הראשון: כב והנשברת ותעמדנה ארבע תחתיה ארבע מלכויות
 מגוי יעמדנה ולא בכחו: כג ובאחרית מלכותם פהתם הפשעים
 יעמד מלך עז פנים ומבין חידות: כד ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות
 ישחית והצליח ועשה והישחית עצומים ועם קדשים: כה ועל שכלו
 והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים ועל שר
 שרים יעמד ובאפס יד ישבר: כו ומראה הערב והבקר אשר נאמר
 אמת הוא ואתה סתם החזון כי לימים רבים: כז ואני דניאל נהייתי
 ונחליתי ימים ואקום ואעשה את מלאכת המלך ואשתומם על
 המראה ואין מבין:

פסוקים א-ב: המציאות העתידית כחזון עכשווי

בְּשֵׁנַת שְׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת בְּלֹא־שָׂצָר הַמֶּלֶךְ חֲזוֹן נִרְאָה אֵלַי אֲנִי דְנִיָּאל
אֲחֵרֵי הַנִּרְאָה אֵלַי בְּתַחֲלָה. וְאַרְאֶה בְּחֲזוֹן וַיְהִי בְּרֵאִתִּי וְאֲנִי בְּשׁוֹשֵׁן
הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵינֵיכֶם הַמְּדִינָה וְאַרְאֶה בְּחֲזוֹן וְאֲנִי הָיִיתִי עַל אוֹבֵל
אוּלַי.

דניאל מקבל את החזיון "אֲחֵרֵי הַנִּרְאָה אֵלַי בְּתַחֲלָה", כלומר הפרק הנוכחי הוא המשך של הפרק הקודם.⁶⁷ עם זאת, הפעם החזיון ניתן בתקופה משמעותית - השנה האחרונה של מלכות בבל. תקופתו של ראש הזהב מגיעה לסיימה, ובקרוב הבכורה תעבור לאימפריה הפרסית. אמנם, בשעה שהופיע החזיון עדיין היו הבבלים בשלטון, אך אנו כבר יודעים מה התרחש זמן לא רב לאחר מכן.

אף שבבל טרם ירדה מעל בימת ההיסטוריה, ולמרות שבשלב זה העיר שושן שבפרס נחשבת עדיין שולית למדי מבחינת כוחה הפוליטי, דניאל כבר קורא לה "שׁוֹשֵׁן הַבִּירָה". כיוון שדניאל מקבל כאן מידע שמימי על המתרחש במציאות העליונה טרם התגלמותה בעולם הפיזי, כבר עכשיו נקראת העיר "שׁוֹשֵׁן הַבִּירָה". הנבואה, מטבעה, מקרינה את המגמות העתידיות כאילו הן נוכחות כבר במציאות העכשווית.

דניאל נמצא על שפך נהר הנקרא "אוֹבֵל אוּלַי", שהוא מעין המשך מלאכותי לנהר שחפרו הפרסים. חפירת נהר נחשבת להתפתחות טכנולוגית חשובה

67. כך לדוגמה מפרש המלבי"ם. ולכאורה פשוט הדבר, וכי צריך להדגיש שפרק מסוים בא אחרי קודמו? צריך לציין זאת רק אם הסדר לא כרונולוגי. כנראה שיש כאן הזמנה ללמוד את שני הפרקים כאחד; רק לימוד משולב של שני הפרקים יתן תמונה שלימה. אם כן, מדוע ניתנו בשתי נבואות שונות, ולא נבואה אחת? ייתכן שלגודל ולקושי עיכולו נחלק העניין לשני נבואות. אמנם, אצלנו הביטוי 'מות המשיח' מכוון לעתיד רחוק, אך בדורם חשבו שבעוד 70 שנה חוזרים הביתה, לצמיתות. וכאן - הכל משתנה. דניאל הראשון לקבל על כך נבואה, ועליו להעביר זאת לחכמי ישראל ולעם ישראל כולו. גם לו עצמו קשים הדברים לעיכול. דניאל עצמו מספר שקשה עליו הדבר (דניאל י, ב-ג; יז, ועוד שם): "הִיִּיתִי מִתְאַבֵּל שְׁלֹשָׁה שָׁבָעִים יָמִים. לָחֵם חָמְדוֹת לֹא אָכַלְתִּי וּבִשָׁר וַיִּזֵּן לֹא בָּא אֵלַי פִּי וְסוּף לֹא סָקְתִּי עַד מְלֹאת שְׁלֹשָׁה שָׁבָעִים יָמִים... וְאֲנִי מֵעַתָּה לֹא יַעֲמֵד בִּי כַח וְנִשְׁמָה לֹא נִשְׁאַרָה בִּי". אולי לכן מתחלקת הנבואה הקשה הזו לשתיים - מנה ראשונה כאן, ולאט לאט הנבואה תחלחל ועם ישראל יתחיל לעכל אותה.

ביותר, כזו שמבליטה את המעמד של המקום כמטרופולין מרכזית, ולכן יש חשיבות בציון המקום.

אך אולי אפשר להסביר את משמעות המקום באופן נוסף. הימצאותם של נביאים בקרבת נהרות מופיעה במקומות רבים. הנהר משמש מתחם אקס-טריטוריאלי שמפריד בין המציאות הנוכרית, מלאת הטומאה, ובין הנביא. מלבד יכולתו של הנהר להביא לטהרה, מצב שהנביא זקוק לו כדי להתחבר לאלוהות, הנהר יוצר גם הפרדה ברורה בינו ובין המציאות המקומית. מימיו הולכים ושבים, אינם שייכים למקום מסוים. כך גם הנביא, אף על פי שעומד הוא במקום מסוים, הוא איננו שייך אליו מבחינת הווייתו הרוחנית. וכך דרשו חז"ל (תנחומא בא ה):

להודיעך שעד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדיבור - משנבחרה ארץ ישראל נפסלו כל הארצות לדיבור. עד שלא נבחרה ירושלים הייתה כל ארץ ישראל כשרה לדיבור - משנבחרה ירושלים נפסלה כל ארץ ישראל לדיבור. עד שלא נבחר בית עולמים יצתה ירושלים היא שכתוב (תהלים קלב, יד): "זאת מְנוּחָתִי עַדִּי עַד". עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל ראויים לכהונה - משנבחר אהרן יצאו כל ישראל. עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל ראויים למלכות, שנאמר (שמות יט, ו): "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלֶכֶת כְּהֹנִים" וגו' - משנבחר דוד יצאו כל ישראל. ואף בחוצה לארץ לא היה הדיבור נדבק אלא במקום טהור או על הנהר, שנאמר (דניאל ה, ב): "וְאַנִּי הָיִיתִי עַל אוֹבֵל אוֹלִי", וכתוב (שם י, ד): "וְאַנִּי הָיִיתִי עַל יַד הַנְּהַר הַגָּדוֹל הוּא חֲדָקִל", וכתוב (יחזקאל א, א): "וְאַנִּי בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל נְהַר כְּבָר".

מכיוון שדניאל נמצא בחוץ לארץ, ישנה חשיבות מיוחדת לנהר, שמנתק אותו מהסביבה הטמאה שבה הוא נמצא. זאת, בשונה מארץ ישראל, שבה יש קדושה מצד עצמה.

חידוש השימוש בלשון הקודש

כבר בתחילת הפרק מבחינים אנו בחידוש עצום - אנו חוזרים לשפה העברית. ייתכן שהשינוי מרמז על מגמתם של הפרקים הבאים: יציאה מהשעבוד לבבליות ולארמיות והתנוצצות הגאולה. בתחיית השפה, בחזרה ללשון הקודש, יש רמז על מגמת השיבה לאדמת הקודש. כלומר, היציאה מגלות מלכות בבל אל שלטון פרס - יש בה עצמה גאולה מסוימת.

ברור כי שפה בכלל, ובישראל בפרט, איננה רק דרך התקשרות בין אנשים - אלא ביטוי עמוק לפנימיות האדם. העברית, לשון הקודש, היא ביטוי לפנימיות הישראלית הקדושה. למדנו כבר בתחילת פרק ב' שיש רק שפה אחת המדברת בשפת הלב - שפת האלוהות - והיא השפה העברית.

ייתכן שזו גם הסיבה שבחזון זה מופיעות רק חיות טהורות - איל ועז - ולא אריה ונשר, דב ונמר כמו בפרק הקודם. השימוש בלשון הקודש מזמין גם את הנקיות וטהרת הלשון, ומתוך כך גם נמנעים מהזכרת חיות טמאות. בשפה העברית אין ביטויים של טומאה, מפני שהיא עדינה במהותה, שהרי היא היחידה היכולה לבטא קודש⁶⁸. על כן גם הדימויים שהופיעו בפרק הקודם לחיות טמאות ואימתניות, מוחלפים כאן בדימויים לחיות טהורות.

פסוקים ג-ד: האיל - מלכות פרס

וְאֵשׁא עֵינֵי וְאָרְאָה וְהִנֵּה אֵיל אֶחָד עֹמֵד לְפָנַי הָאֵבֶל וְלוֹ קָרְנָיִם
וְהַקָּרְנִים גְּבֹהוֹת וְהָאֶחָת גְּבֹהָה מִן הַשְּׁנֵיתִי וְהַגְּבֹהָה עֹלָה בְּאֶחְרָנָה.
רְאִיתִי אֶת הָאֵיל מִנְגַּח יָמָה וְצִפּוֹנָה וְנִגְבָּה וְכָל חַיּוֹת לֹא יַעֲמִדוּ לְפָנָיו
וְאִין מְצִיל מִיָּדוֹ וְעֹשֶׂה כְּרָצוֹ וְהַגְּדִיל.

68. כהסבר הרמב"ם לכינויה של העברית 'לשון הקודש' (מורה נבוכים ג, ח, בתרגום מיכאל שוורץ): "יש לי גם הנמקה מדוע נקראת לשוננו זאת בשם לשון הקודש. ואל נא יחשבו שאלה דברים בטלים מצדנו או טעות. אלא זאת אמת, כי בלשון המקודשת הזאת לא נקבע כלל שם לאיבר המשגל, לא של הגברים ולא של הנשים, ולא לעצם המעשה המביא להעמדת צאצאים, לא לזרע, לא לשתן ולא לצואה. לכל הדברים האלה לא נקבעו כלל בשפה העברית מלים המציינות אותם במשמעותן הראשונה, אלא מביעים אותם בשמות מושאלים וברמזים".

כבר ראינו בפרק הקודם את ארבע המלכויות. שם החיזיון התמקד בעיקר במלכות בבל ובמלכות האחרונה, ואילו עתה משלים החיזיון את המבט על שתי המלכויות האמצעיות - פרס ויוון.

האיל הוא רמז למלכות פרס ומדי. לאיל שתי קרניים, פרס ומדי, הן מעין קונפדרציה. אמנם, קרן אחת שלו גבוהה מן השנייה, משום שמלכות פרס חזקה ממדי. האיל מנגח לכל הכיוונים, והמשמעות היא שהוא יעורר מלחמות בכל האזור, כלפי כל רוחות השמים, עד שיתפרס לכל הצדדים בתור אימפריה אזורית. בפסוק מוזכרים רק שלושה כיוונים מתוך הארבעה, ולא מוזכר כי האיל מנגח קדמה - לכיוון מזרח; זאת משום שממלכת פרס תימשך ותתפרס מעצמה מזרחה, ולא תצטרך להילחם שם כדי להשתלט על אדמות.

פסוקים ה-יד: העז - מלכות יוון

וְאֵינִי הָיִיתִי מִבֵּין וְהִנֵּה צָפִיר הַעֲזִים בָּא מִן הַמַּעֲרָב עַל פְּנֵי כָל
הָאָרֶץ וְאִין נוֹגֵעַ בְּאָרֶץ וְהַצָּפִיר קָרַן חֲזוּת בֵּין עֵינָיו. וַיָּבֹא עַד הָאֵיל
בְּעַל הַקְּרָנִים אֲשֶׁר רָאִיתִי עֹמֵד לְפָנַי הָאֵבֶל וַיִּרְץ אֵלָיו בְּחֵמַת כָּחוֹ.
וַרְאִיתִיו מְגִיעַ אֶצֶל הָאֵיל וַיִּתְמַרְמֵר אֵלָיו וַיֵּךְ אֶת הָאֵיל וַיִּשְׁעֵר
אֶת שְׁתֵּי קְרָנָיו וְלֹא הָיָה כֹחַ בְּאֵיל לְעֹמֵד לְפָנָיו וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה
וַיִּרְמְסֵהוּ וְלֹא הָיָה מְצִיל לְאֵיל מִיָּדוֹ.

ממלכת יוון מקבלת ביטוי בדמות עז. אולי זהו רמז לעזותה של יוון, המתבטאת במחשבה חופשית ובכפירה בכל המוסכמות החברתיות שהביאה הציוויליזציה הבלבית והכלל-מזרחית של העולם העתיק. אותו צפיר עיזים בא מן המערב ואינו נוגע בארץ, מה שמבטא את כיבושיו של אלכסנדר מוקדון שהיו מהירים, כפי שאצן מהיר במיוחד עשוי להיראות כאילו הוא מעופף מעל הקרקע. גם הקרן שבין עיניו של הצפיר רומזת לתכונה יוונית - השכלה וקניית חכמה.

אלכסנדר עשה את הבלתי-ידיאמן, וריסק את ממלכת פרס האדירה, שלא האמינה כי יש לגורם כלשהו סיכוי נגדה. כל שכן שלא עלה בדעתה כי

אומה קטנה כמו יוון תצליח לעשות זאת, ולכן האיל מתואר כעומד במקום, מבלי לנסות להתנגד לצפיר העיזים. אולם לבסוף מתברר כי לקרניו של האיל אין שום סיכוי, והן נרמסות תחת פרסות העז.

וְצִפִּיר הָעִיזִים הַגְּדִיל עַד מָאֵד וּכְעֶצְמוֹ נִשְׁבְּרָה הַקֶּרֶן הַגְּדֹלָה וְתַעֲלֶנָּה
חֲזוֹת אַרְבַּע תַּחְתֵּיהָ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם.

בסופו של דבר ממלכת אלכסנדר מוקדון התפרקה. הפיצול של האימפריה התרחש עם מותו של אלכסנדר, כשהיה בשיא כוחו: "וצפיר העיזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדולה". מהפיצול הזה נולדו ארבע ממלכות, ובין מלכיהן נמנה אנטיוכוס אפיפנס, צורר היהודים.

בפרק הקודם הם מופיעים כדב וכנמר מכונף ארבע ראשי, כאן כאיל וכצפיר עיזים, מראה שנראה מרוכך יותר. ייתכן שעלינו ללמוד מכך שלמרות הקושי הנורא תחת כל שלטון זה, עדיין, יחסית לבבל ולרומי - פרס ויוון היו מתונות וסובלניות יותר.

עד לפסוק זה אפשר לומר שרוב הפרשנים הולכים בדרך זהה, ומקשרים באותו אופן בין פרטי החזיונות ובין ההתרחשויות ההיסטוריות. אמנם מכאן ואילך מתחילה התפלגות מסוימת בין הפרשנים: לדעת האבן עזרא, כל המשך הנבואה עוסק בימי בית שני וביחסים בין ישראל לרומי; לעומת זאת, רב סעדיה גאון סובר שמלכות רומי כלולה בנבואה על מלכות יוון, והקרן העושה גדולות היא מלכות ישמעאל שנחשבת לחלק מהמלכות הרביעית. נראה, שהכיוון המרכזי הוא כפי שהמלבי"ם מפרש לפי חז"ל, שמדובר כאן על צמיחת הבית הסלואקי שממנו יצא אנטיוכוס אפיפנס.

וְתַגְדִּיל עַד צָבָא הַשָּׁמַיִם וְתַפֹּל אַרְצָה מִן הַצָּבָא וּמִן הַכּוֹכָבִים
וְתַרְמֶסֶם. וְעַד שׁוֹר הַצָּבָא הַגְּדִיל וּמִמֶּנּוּ הָרֶם הַתְּמִיד וְהַשְּׁלֵף מְכוֹן
מִקְדָּשׁוֹ. וְצָבָא תִּנְתֵּן עַל הַתְּמִיד בְּפֶשַׁע וְתִשְׁלַף אֶמֶת אַרְצָה וְעִשְׂתָּה
וְהִצְלִיחָה.

מלכות אנטיוכוס גדלה ומתנשאת עד כדי כך שהיא מפילה כוכבים מהשמים. הכוכבים הם ישראל. הייחוד הישראלי לעומת שאר האומות בולט, והם אינם

נחשבים בחזיון לחלק ממשפחת העמים. הם באים כביכול ממקום אחר מהשמים, מזהירים כמו כוכב בחשכת הלילה.

את המציאות הישראלית הייחודית אין לבטא כשאר המשלים על החיות. היא נדמית לכוכבים. בחזיון הקודם שהתרחש כולו בממלכת החיות, ישראל היו האומה היחידה שדמתה לאדם. זו גם הסיבה שבהמשך נדמים ישראל לא לעצם מסוים, אלא לתכונה - 'אמת': 'וְתִשְׁלַח אֶמֶת אֶרְצָה'.

"וְצָבָא תִּנְתֵּן", לפי רש"י, הכוונה שזמן יינתן, ולפי המלבי"ם מדובר בעם ישראל, שהם צבאותיו של ה'.

בפסוק זה מוזכרת בקצרה מלכות בית חשמונאי: "וְעַד שֶׁר הִצְבָּא הַגָּדִיל וּמִנְּנוּ הָרֶם הַתְּמִיד". מלכות בית חשמונאי הצליחה להחזיר לישראל את השליטה למשך יותר ממאתיים שנה, ולהחזיר את עבודת בית המקדש והקרבת התמידים ושאר הקורבנות, אבל הייתה זו תקופה קצרה מבחינה היסטורית. משחלפה, האמת הושלכה ארצה.

השלכת האמת ארצה היא ביטוי קשה. ישראל משמשים מעין מצפן לעולם, מצפן מוסרי וערכי ששאר האומות מתייחסות אליו תמיד. אפילו בעת שהאמת מושלכת ארצה, אין היא מאבדת את תוכנה ואת אמיתתה. היא לעד קיימת, אך משפיעה פחות. גם היטלה, יימח שמו וזכרו, הכיר בחושו העיוור בייחודם של ישראל, בסגולה המוסרית שלנו שהביאה לעולם את העדינות האנושית. בשאיפה של ישראל לאמת המוסרית, שִׁבְשֻׁמָה את המציאות כולה והרחיקה ממנה גזל, ניאוף ורציחות איומות, שהיו מנת חלקם הטבעית של שאר העמים. אבל האמת הינה נצחית, בלתי־יניתנת למיגור ולכליה, וגם אם היא נופלת ארצה - לא תישאר מושפלת לעד. ולכן מתפרצת הזעקה (פסוק יג):

וְאֲשַׁמְעָה אֶחָד קְדוֹשׁ מְדַבֵּר וַיֹּאמֶר אֶחָד קְדוֹשׁ לְפִלְמוֹנֵי הַמְּדַבֵּר עַד
מִתִּי הַחֲזוֹן הַתְּמִיד וְהַפְּשֻׁעַ שִׁמְם תַּת וְקִדְשׁ וְצָבָא מִרְמָס?

ואכן יש גם לזה קץ, שבהמשך נעמוד על ביאורו (פסוק יד):

וַיֹּאמֶר אֵלַי עַד עָרַב בְּקֶר אֶלְפִּים וְשָׁלַשׁ מֵאוֹת וְנִצְדָק קִדְשׁ.

מה פירוש זמן זה? רש"י מביא את דברי רס"ג, שחישב זאת, אבל הזמן ששיער - חלף עבר. וכתב רש"י:

ובטוחים אנו, כי דבר אלוהינו יקום לעולם (ישעיהו מ, ח), לא יופר...
ואנו נוחיל להבטחת מלכנו קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורש נודע
כי טעה במדרשו והבא אחריו יתור ידרוש.

כמה מופלאים דבריו של רש"י, וכמה מבטאים את חווית היהודים בגלות, המצפים, מייחלים וממתנים קץ אחר קץ.

פסוקים טו-כב: דיבור עם מלאכים

בחלק הזה של הפרק, אנו מתודעים לדמות שתמשיך ללוות את דניאל גם בפרקים הבאים. דמות גבר, הרומזת לגבריאל, שיוזכר מיד, דמות זו עוזרת לדניאל להבין את החזיונות שהוא רואה, ובהמשך נראה שהיא עושה אף יותר מזה למען דניאל ולמען עם ישראל כולו.

וַיְהִי בְּרֵאשִׁית אֲנִי דְנִיָּאל אֶת הַחֲזוֹן וְאַבְרָקְשָׁה בִּינָה וְהִנֵּה עֹמֵד לְנִגְדִי
כְּמַרְאֵה גֵבֶר. וְאֶשְׁמַע קוֹל אָדָם בֵּין אוֹלֵי וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר גְּבַרְיָאל הֲבֵן
לְהִלֹּז אֶת הַמְּרֹאֶה. וַיָּבֵא אֶצֶל עַמְדִי וַיִּבְבְּאוּ נִבְעֵתַי וְאֶפְלָה עַל פְּנֵי
וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲבֵן בֶּן אָדָם כִּי לָעֵת קִץ הַחֲזוֹן. וַיְדַבְּרוּ עִמִּי נִדְדַמְתִּי עַל
פְּנֵי אֶרְצָה וַיִּגַע בִּי וַיַּעֲמִידֵנִי עַל עַמְדִי. וַיֹּאמֶר הֲנִי מוֹדִיעָה אֶת אֶשֶׁר
יְהִיָּה בְּאַחֲרֵית הַזָּעַם כִּי לְמוֹעֵד קִץ. הָאֵיל אֶשֶׁר רָאִיתָ בַעַל הַקְּרָנִים
מְלִכֵי מְדֵי וּפְרָס. וְהַצִּפִּיר הַשְּׁעִיר מְלֶכֶּךָ יִנּוּ וְהַקְּרָן הַגְּדוֹלָה אֶשֶׁר בֵּין
עֵינָיו הוּא הַמְּלֶכֶךָ הָרֵאשׁוֹן. וְהַנְּשֻׁבֶרֶת וְתַעֲמֻדְנָה אֶרְבַּע תַּחְתֵּיהָ אֶרְבַּע
מְלָכִיּוֹת מִגּוֹי יַעֲמֻדְנָה וְלֹא בְּכַחוֹ.

דניאל מתקשה לקבל את השלב הזה בחיזיון, גופו אינו עומד בגילוי העצום. הסיבה לזה היא הדרך שבה מופיע הגילוי: בשונה מהגילויים הקודמים, כאן יש דמות שמדברת עם דניאל פנים אל פנים, והדובר הוא לא פחות מהמלאך גבריאל.

כשהרמב"ם (הלכות יסודי התורה ב, ג-ד) מסביר מהם מלאכים, הוא אומר כי מדובר בסוג של יצורים שאינם חומריים אלא רוחניים בלבד. כלומר למלאכים יש רק "צלם אלוהים", בלי גוף חומרי שיגביל אותם. לכן מעלתם גבוהה יותר משל האדם, ובאופן יחסי, קרובה הרבה יותר למעלתו של הקב"ה עצמו.

כאשר אדם נפגש עם מלאכים, המפגש הזה מזעזע אותו, הוא נחשף לרמה רוחנית גבוהה הרבה יותר מרמתו. באשר לקדוש ברוך הוא אנו יודעים ש"לא יראני האדם וחי" (שמות לג, ט), ואילו אצל המלאכים הרמה נמוכה יותר: מחד גיסא, האדם יכול לחיות אחרי מפגש עם, ומאידך גיסא, הגוף מתקשה לעמוד במפגש כזה. אנחנו רואים את הזעזוע שנוצר ממפגש עם מלאכים בכמה מקומות. מנח למשל, אביו של שמשון, מגיב לפגישתו עם המלאך (שופטים יג, כב): "וַיֹּאמֶר מְנוּחַ אֶל אִשְׁתּוֹ, מוֹת נָמוּת כִּי אֱלוֹהִים רָאִינוּ". המדרש מתאר כי גם משה רבנו, כאשר עלה לשמים לקבל תורה (שבת פח, ב), לא היה יכול לעמוד מול המלאכים ללא עזרת הקדוש ברוך הוא.

סיפור דומה יותר למתואר אצלנו אנו רואים אצל אליהו הנביא, בדרכו להר חורב (מלכים א' יט, ה-ח). גופו של אליהו נרדם, עד שנוגע בו מלאך ומצווהו לאכול כדי להתחזק. אליהו מתחזק קמעה, אולם לא די בזה, והמלאך נוגע בו שנית ומחזקו. מכוח חיזוקים אלה הולך אליהו אל החיזיון הגדול - המפגש עם ה'.

לכן אנחנו רואים בחזון הזה תופעה שונה משאר החזיונות. יש כאן אמירה מפורשת. המלאך גבריאל מסביר לדניאל את הפרטים בצורה ברורה ביותר - האיל הוא מלכי פרס, הצפיר השעיר הוא מלך יוון, הקרן היא המלך הראשון של יוון, וארבע הקרניים העולות תחתיה הן ארבע המלכויות המתפצלות ממנו. מפסוק כב: "וְהַנְּשַׁבֵּרַת וְתַעֲמִדְנָה אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ אַרְבַּע מְלָכִיּוֹת מְגִי יַעֲמִדְנָה וְלֹא בְּכַחוֹ", אנו למדים שישירשי אלכסנדר מוקדון לא יבואו מכוחו, כלומר, לא יהיו חזקים כמותו, ולא יהיו בניו. אנחנו יכולים לזהות בבירור את התממשות החזון בהיסטוריה הידועה לנו, כפי שכבר ביארנו בתחילת הפרק.

נאמר בילקוט שמעוני (מלכים א', ריא):

ח' ה' אֱלוֹהֵיךָ אִם יֵשׁ גּוֹי וּמַמְלָכָה (מלכים א' יח, י) ... תניא אידך
עשרה מלכים מלכו בכיפה:

מלך הראשון זה הקדוש ברוך הוא, שהוא מושל בעליונים
ובתחתונים.

מלך השני הוא נמרוד, שמלך מסוף העולם ועד סופו, שהיו כל
הבריות יושבים במקום אחד יראים מן המבול ונמרוד היה מלך
עליהם, שנאמר (בראשית י, י): וַתְּהִי רְאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בְּכָל.

המלך השלישי זה יוסף, שמלך מסוף העולם ועד סופו, שנאמר
(שם מא, נז): וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיִם לְעֹבֵר אֶל יוֹסֵף, והיו מביאין
המס שלהם ומנחתם, שארבעים שנה היה משנה למלך, וארבעים
שנה מלך מעצמו, שנאמר (שמות א, ח): וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם.

המלך הרביעי הוא שלמה, שנאמר (מלכים א' ה, א; דברי הימים ב' ט,
כד): וְשָׁלְמָה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּמַלְכוֹת, וְהֵם מְבִיאִים אֵישׁ מִנְּחֻתּוֹ.

המלך החמישי זה אחאב, שמלך מסוף העולם ועד סופו, שנאמר
ח' ה' אֱלוֹהֵיךָ אִם יֵשׁ גּוֹי וּמַמְלָכָה, והיו לפניו כל שרי אפרכיות של
עולם מאתים ושלשים ושנים, שנאמר (מלכים א' כ, טו): וַיִּפְקֹד אֶת
נְעָרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינֹת וַיְהִיּוּ מְאֵתִים שָׁנִים וְשָׁלְשִׁים.

המלך הששי זה נבוכדנצר, ולא עוד אלא שמשל אפילו על חיות
השדה ועל עוף השמים ולא היו יכולים לפתוח את פיהם כי אם
ברשותו, שנאמר (ירמיהו כו, ו): וְגַם אֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה נִתְּנִי לוֹ לְעֹבְדוֹ.

המלך השביעי - כורש, שנאמר (עזרא א, ב): כֹּה אָמַר כְּרֶשׁ מֶלֶךְ
פָּרַס כָּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ וְגו', ואחשורוש מלך בחציו של עולם,
והלא חציו של עולם אינו אלא קי"ו איפרכיות, אלא בזכותה של
אסתר ניתוספו לו אחד עשר איפרכיות, הדא הוא דכתיב (אסתר

א. א): הוא אֶחָשׁוּרוּשׁ הַמֶּלֶךְ מֵהֵדוּ וְעַד כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמָאָה מְדִינָה.

הַמֶּלֶךְ הַשְּׁמִינִי זֶה אֶלְכַסְנַדְרוֹס מוֹקְדוֹן, שְׁנֵאמַר (דניאל ח, ה): וְאֲנִי הָיִיתִי מִבֵּין וְהִנֵּה צָפִיר הָעֲזִים וְגו' עַל הָאָרֶץ אֵין כְּתִיב כֹּאן אֲלֵא בָּא מִן הַמַּעְרָב עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ, וְלֹא עוֹד, אֲלֵא שְׂרָצָה לַעֲלוֹת לַשָּׁמַיִם וְלִידַע מֵה שְׁבַשְׁמִים וְלִירֹד לַתְּהוֹם וְלִידַע מֵה שְׁבַת־הוֹמוֹת וְלִילֵךְ וְלִידַע מֵה שְׁבַקְצוֹת הָאָרֶץ, וְהַחֲצָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מַלְכוּתוֹ לֵאֲרַבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם שְׁנֵאמַר (שם יא, ז): וְכַעֲמֹדוֹ תִּשְׁבֵּר מַלְכוּתוֹ.

הַמֶּלֶךְ הַתְּשִׁיעִי זֶה מֶלֶךְ הַמַּשְׁיחַ, שְׁנֵאמַר (תהלים עב, ח): וַיִּרְדֵּי מִיָּם עַד יָם.

הַמֶּלֶךְ הָעֶשְׂרִי - חוֹזֶרֶת הַמַּלְכוּת לְבַעֲלֶיהָ, מִי שֶׁהִיָּה מֶלֶךְ רֵאשׁוֹן - הוּא יִהְיֶה מֶלֶךְ אַחֲרוֹן, שְׁנֵאמַר (ישעיהו מד, ו): אֲנִי רֵאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן, וְאוֹמֵר (זכריה יד, ט): וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ.

מִמְדַּרְשׁ זֶה עוֹלָה שְׁאֶלְכַסְנַדְר מוֹקְדוֹן שֶׁלֵּט בְּכִיפָה, מֶלֶךְ כְּלָל־עוֹלָמִי שֶׁשְׁלֹטוֹ מְשַׁפִּיעַ, עַד כַּדִּי כֵךְ שֶׁהוּא נֹחֵשֵׁב הָאַחֲרוֹן לְפָנֵי הַמַּשְׁיחַ. אֲפִשֵׁר לֹמַר. שְׁמַעֲמַד זֶה אוֹמֵר שְׂאֵף אִם מִישֶׁהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָיו, זֹ לֹא תִהְיֶה אוֹתָהּ מַלְכוּת מוֹחֲלֶטֶת עַל כָּלֵל הָאַנְשׁוֹת. מִפְּעִלֵי הָעֲצוּמִים לֹא תִמּוּ עַד עֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה. אֶלְכַסְנַדְר מוֹקְדוֹן הִפְךָ אֶת הָעוֹלָם כּוֹלוֹ לְהִלְיִנִיסְטִי. כֵךְ, מֵאוֹת שָׁנִים אַחֲרָיו, הַשְּׁפָה בְּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא יוֹנִיָּת, וְכֵךְ בְּצַפּוֹן אֶפְרַיִקָה וְאַפִּילוֹ בְּתִמְנָן.

פְּסוּקִים כֶּג-כֶּה: מַלְכוּת הַחֻצְפָּה וְהַחֲכָמָה, וְנִפְּלִתָהּ

כַּעַת אֲבֹ מְגִיעִים לְמַלְכוּת הָאַחֲרוֹנָה שֶׁתַּעֲמוֹד לְפָנֵי הַגְּאוּלָּה הַסּוֹפִית. הַמַּלְכוּת הַזֹּאת מֵתוֹאֲרֶת בְּצוּרָה שׁוֹנָה מְכֹל הַמַּלְכוּיּוֹת שֶׁלְּפָנֶיהָ. אֵין פֶּה אֶרִיָּה וְדוֹב, אֵיל וְשַׁעִיר שְׁנִלְחָמִים זֶה בְּזֶה, אֲלֵא הַשְּׁתַּלְטוֹת שֶׁקֵּטָה וְחֻלְקָה:

וּבְאַחֲרִית מַלְכוּתָם פְּהֶתֶם הַפְּשָׁעִים יַעֲמֹד מֶלֶךְ עַד פְּנִים וּמִבֵּין חֵידוֹת. וְעֲצֵם כָּחוֹ וְלֹא בְּכֹחוֹ וְנִפְּלְאוֹת יִשְׁחִית וְהַצְּלִיחַ וְעֶשְׂהוּ

והשחית עצומים ועם קדשים. ועל שכלו והצליח מרמה בידו
ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים.

"ועצם כחו ולא בכחו", כוחו לא בכוח הזרוע, להכות בלהב החרב, אלא
בחלקלקות פיו ובעורמה, לא ביכולת צבאית אלא בדיפלומטיה - להפריד
ולמשול. "מרמה בידו", דברי חכמים על עשו מובנים היטב בדבר המרמה
שעשה בעצמו (בראשית רבה סה, א):

ויהי עשו בן ארבעים שנה ויזקח אשה את יהודית בת בארי החתי
ואת בשמת בת אילן החתי וגו' (בראשית כו, לד). כתיב (תהלים פ,
ד): "יכרסמנה חזיר מעער וזיו שדי ירענה". ר' פינחס ר' חלקיה
בשם ר' סימון: ... למה הוא מושלה בחזיר? אלא מה חזיר הזה
בשעה שהוא רובץ, הוא מיפשט את טלפיו, כלומר שאני טהור
- כך מלכות הרשעה הזו: גוזלת וחומסת, נראת כאילו מצעת
בימה (כאילו מעמידה משפט וצדק). כך עשו כל ארבעים שנה - צד
נשי אנשים, מענה אותן, וכיון שהגיע לארבעים שנה דימה עצמו
לאביו, אמר: מה אבא נשא אשה בן ארבעים, אף אני נושא אשה
בן ארבעים שנה. הדא הוא דכתיב: ויהי עשו בן ארבעים שנה ויזקח
אשה וגו'.

יש כאן כמה ביטויים שמלמדים כי אין זו מלחמה רגילה: "ולא בכחו...
ועל שכלו... ובשלוה ישחית רבים". המלבי"ם מזהה את המלך עז הפנים
עם מלכות רומי - היא אדום, וגם עם ממשיכתה הרוחנית - הנצרות.
ברומאים יש צד של עזות פנים, אבל יש בהם גם צד של חכמה. אמנם
האימפריה הרומאית הצליחה מאוד בעקבות החכמה הדיפלומטית שלה
- ניצול הסכסוכים בין הממלכות ההלניסטיות השונות, תוך תזמון מדויק
של מהלכים - אבל הייתה לה גם חכמה רוחנית. ההתנצרות ההמונית של
העמים באימפריה הרומית גרמה לעקירה כמעט-מוחלטת של האליליות,
ובמובן מסוים עזרה להפוך את האמונה באל אחד ליסוד שכמעט כל העולם
כיום מאמין בו - וזה "פְּהֶתֶם הַפְּשָׁעִים". כינוי נוסף לרומא בפסוקים הוא
"ומבין חידות", מבין אפילו בכתבי הקודש (מלבי"ם), כשהכוונה לנצרות - זו

מתוך "חזון וחלומות" - הרב שלומי בדש

לרכישת ספרים: <https://shop.yhb.org.il>

מציאות רוחנית חדשה, שלא הייתה מוכרת בעמי קדם שסבבו את עם ישראל ולחמו נגדו.

בפרק הקודם הזכרנו את המטרה של היוונים בכיבושיהם. היוונים רצו להשליט את התרבות שלהם על כל העולם, ובמובן מסוים הם הצליחו. התרבות היוונית הייתה שיא הקידמה באותה תקופה, ובשם החכמה וההשכלה הם ניסו לכבוש את העולם כולו. לעומת זאת, בתרבות הרומאית לא היה שום דבר מזה. אחד הביטויים שמאפיינים יותר מכל את התרבות הרומאית הוא "לחם ושעשועים". אין אידיאלים, אין חזון גדול, אין מטרות חשובות. המטרה הייתה שיהיה מה לאכול ושיהיה כסף. ואולי הרעיון של רומי הוא החורבן, השבירה והניתוץ עצמו, כי טענתם היא שאין אמת, ולכן כל אידיאל הוא שקר. במובן זה, גם חורבן בית המקדש אירע מחמת אותן נקודות אי-אמת שחילחלו בו; רומי מצאה אותן, ודרך נאחזה בו. בתקופה מאוחרת יותר, כאשר האימפריה הרומאית התנצרה, הגיעה גם בשורה רוחנית; אבל בתקופה זו האימפריה כבר הייתה בשלבי דעיכה, פחות ממאה שנים לפני נפילתה הסופית.

אף שבמשך מאות שנים של שלטון, לא הייתה לאימפריה הרומאית בשורה משמעותית להציע לעולם, זה לא הפריע לה להתמלא בגאווה:

וְעֵצָם כִּחוּ וְלֹא בְכֹחוֹ, וְנִפְלְאוֹת יִשְׁחִית וְהַצְלִיחַ וְעֵשָׂה, וְהִשְׁחִית
וְעֲצוּמִים וְעַם קְדוֹשִׁים. וְעַל שָׂכְלוֹ וְהַצְלִיחַ מְרָמָה בְּיָדוֹ וּבְלִבּוֹ יַגְדִּיל
וּבְשִׁלְוָה יִשְׁחִית רַבִּים וְעַל שֹׁר שָׁרִים יַעֲמֹד וּבְאֶפֶס יָד יִשְׁבֵּר.

הניצחונות הקלים של הרומאים, וההשתלטות על רוב שטחי העולם הידוע, הביאו עמם תחושת גאווה לרומאים, "כְּחֵי וְעֵצָם יָדִי" (דברים ה, יז). אבל הגאווה הזו היא שגרמה בסופו של דבר לחורבנה של האימפריה. רש"י מסביר שהמלך עז הפנים כאן הוא טיטוס הרשע שהחריב את בית המקדש, והשחית השחתה עצומה בעם ישראל. מתוך הצלחה זו הוא נתמלא גאווה - וממנה נפל, כמו שמספרת הגמרא (גיטין נו, ב):

מה עשה? תפש זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים, והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה, ונטל סייף וגידר את הפרוכת, ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא, וכסבור הרג את עצמו, שנאמר (תהלים עז, ז): "שָׁאֲגוּ צִרְיֶיךָ בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶךָ שְׁמוֹ אוֹתוֹתֶם אוֹתוֹתֶיךָ... מה עשה? נטל את הפרוכת ועשאו כמין גרגותני, והביא כל כלים שבמקדש והניחן בהן והושיבן בספינה לילך להשתבח בעירו... עמד עליו נחשול שבים לטובעו. אמר: כמדומה אני שאלוהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים; בא פרעה - טָבַעוּ במים, בא סיסרא - טבעו במים, אף הוא עומד עלי לטובעני במים. אם גבור הוא, יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה. יצתה בת קול ואמרה לו: רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע, בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה, עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה. עלה ליבשה, בא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו שבע שנים... וכשמת פצעו את מוחו ומצאו בו כצפור דרוור משקל שני סלעים.

טיטוס בא להחריב את בית המקדש בחוצפה ובעזות פנים נוראה, עד כדי כך, שהוא חושב שהצליח להרוג את הקדוש ברוך הוא, חלילה. אפילו כשבדרך חזור הספינה שלו עומדת לטבוע, הוא עדיין ממשיך להתריס כלפי מעלה. כמה עזות פנים יכולה להיות באדם?

למעשה, דווקא מתוך העזות הזו טיטוס נופל. ברמה הבסיסית, יש כאן צד של "מידה כנגד מידה". טיטוס חושב שהוא החזק ביותר בעולם, ולבסוף נופל בידי היצור השפל והבזוי ביותר בעולם. אבל יש כאן הסבר עמוק יותר: כאשר אדם מתמלא בגאווה, הוא מוציא ממנו את כל הטוב שיש בו, וכאשר נשאר בו רק רע - ממילא הוא מתחיל להרקיב מבפנים. אין הוא צריך שתבוא עליו צרה חיצונית כלשהי שתפיל אותו, אלא הנפילה באה מבפנים, מתוכו. ובאמת, לא היתוש הרג אותו, אלא הוא את עצמו.

כמו נפילתו של טיטוס, כך הייתה גם נפילתה של האימפריה הרומאית כולה. אמנם האירוע הרשמי המציין את נפילת רומא הוא כיבושה בידי השבטים הוויזיגותיים, אך היא חדלה להיות גורם משפיע עשורת שנים קודם לכן.

הרדיפה העיוורת אחרי "לחם ושעשועים" גרמה לניוון עמוק באימפריה, ואט אט היא הלכה ודעכה, התפצלה לשתי ממלכות נפרדות ובעצם גרמה להחרבתה העצמית, כחתימת הפסוק אצלנו: "וּבְאֶפְסֵי יַד יִשְׁבֵּר".

פסוק כו-כז: חתימת החזון

וּמְרָאָה הָעֶרְבַּ וְהַבְּקָר אֲשֶׁר נֶאֱמַר אֵמֶת הוּא וְאַתָּה סֶתֶם הַחֲזוֹן כִּי לְיָמִים רַבִּים. וְאֲנִי דְנִיָּאל נְהִיִּיתִי וְנִחַלִּיתִי יָמִים וְאֶקֻּם וְאֶעֱשֶׂה אֶת מְלָאכֶת הַמְּלָכָה וְאֶשְׁתַּזְמַם עַל הַמְּרָאָה וְאִין מִבֵּין.

כאן מסתיים החזון הנוכחי של דניאל, חזון שאותו ככל הנראה פירש לו המלאך גבריאל בצורה ברורה יותר מכפי שכתוב, שכן הציווי לדניאל בסוף החזון הוא לסתום את הדברים. למרות זאת, כבר ראינו שגם הצורה שבה נכתבו הדברים בהירה ומפורשת יחסית.

הסיבה לסתימת החזון היא ברורה, כפי שראינו גם בדברינו על חישוב הקץ בפרק הקודם. גבריאל מסביר לדניאל שהחזון עוסק בגאולת ישראל - "וּמְרָאָה הָעֶרְבַּ וְהַבְּקָר" - כלומר מה שנאמר לעיל, "עַד עֶרְבַּ בְּקָר אֲלֵפִים וְשִׁלְשׁ מֵאוֹת", מדבר על הגאולה. מצאנו גם בתלמוד הירושלמי שהגאולה תגיע בחלוף הלילה ובבוא הבוקר (ברכות א, א):

רבי חייא רבה ורבי שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתה וראו איילת השחר שבקע אורה. אמר רבי חייא רבה לרבי שמעון בן חלפתא: בי רבי (כינוי שבח לאדם גדול), כך היא גאולתן של ישראל - בתחילה קימעא קימעא, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת.

סתימת החזון נחוצה מפני שהוא אינו עומד להתרחש במועד קרוב, וכדי למנוע ייאוש, דניאל מצווה לסתום את החזון ולא לפרשו.

עם זאת, מכיוון שאנו זכינו לראות את התגשמות החזון בעינינו, ננסה להציע חשבון לאור פסוק זה. במדרש תנחומא (בראשית כג) מפרש התנא שהמילים (דניאל ת, יג) "עַד מְתֵי הַחֲזוֹן הַתְּמִיד" עוסקות בביטולה של הנבואה. הכתוב

מתוך "חזון וחלומות" - הרב שלומי בדש

לרכישת ספרים: <https://shop.yhb.org.il>

אומר שעד ה"בְּקָר" - כלומר עד תחילתה של הגאולה שנמשלה לבוקר - יש אלפיים ושלוש מאות שנה. הנבואה נחתמה בימי חגי, זכריה ומלאכי. על פי הגמרא במסכת מגילה (טו, ב) הם התנבאו עד שנת 408 באלף הרביעי, ג' אלפים ת"ח לבריאת העולם. אם נמנה משם 2300 שנה כפי שנאמר בפסוק, נגיע לשנת 708 באלף השישי - ה' אלפים תש"ח, שנת קום המדינה וראשית צמיחת גאולתנו.

נראה שבפרק זה, דניאל כבר מבין את החישוב המדויק של הקץ, שכן גבריאל מצווה עליו לסתום אותו, ולכן התגובה שלו קשה. אמנם, הוא ממשיך כלפי חוץ להתנהג כרגיל. המתבונן רואהו משכים כרגיל, סועד פת שחרית ויוצא לסדר יומו, הכל כרגיל, כביכול, בעוד בקרבו פנימה - מתחוללת סערה כבירה. אבל הידיעה על הגלות הארוכה והנוראה שעם ישראל הולך לעבור, ולפי ההסבר שהבאנו - במיוחד לאור העובדה שבמשך הגלות הזו לא תהיה נבואה, והקשר הישיר עם הקב"ה יתבטל - היא מכה קשה מאוד עבור דניאל. דניאל יודע איזו ההתמודדות צפויה ליהודי בזמן הגלות. מלבד ההתמודדות הפיזית עם קשיי המקום הזה, חוסר-העצמאות, האנטישמיות וכן הלאה, זו התמודדות רוחנית עצומה ואיומה. גם הגמרא, כדי לתאר את הגלות, משתמשת במשפט: "כיוון שגלו ישראל ממקומם אין לך ביטול תורה גדול מזה" (הגיגה ה, ב). כשדניאל מבין שבגלות הבאה לא יזכו ישראל לנבואה, הוא דואג פי כמה וכמה, איך יצליחו לשרוד את הגלות הזו? לכן המלאך גבריאל מנסה להרגיע אותו: "וּמְרָאָה הָעֶרְבַּ וְהַבֶּקֶר אֲשֶׁר נֶאֱמַר אִמְתָּ הוּא" - הגאולה היא אמיתית, והיא תתרחש. ועדיין הדברים משפיעים באופן קשה על דניאל: "וַאֲנִי דְנִיָּאל נְהִיִּיתִי (נחלשת) וְנַחֲלִיתִי יָמִים".

כמו בפרשיות 'וילך' ו'האזינו', שם האמירות האלוהיות על החטאים של ישראל אינן מותנות, אלא מוחלטות, וכן העונש שיבוא בעקבותיהם צפוי וידוע מראש, כך גם כאן - הדברים מוחלטים, וזאת עוד טרם עליית זרובבל, וכל שכן קודם העליות של עזרא ואחריו של נחמיה. כביכול, הדברים לא תלויים בישראל אם יעלו או לא. חכמים אומרים (יומא ט, ב):

אם חוֹמָה היא נִבְנָה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם דָּלַת היא נִצְוָר עָלֶיהָ לִוְחַ אֶרֶז (שיר השירים ח, ט), אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו. עכשיו שעליתם כדלתות (רש"י: "שער שיש בו שני דלתות, פותח אחד וחבירו סוגר, כך עליתם לחצאין") - נמשלתם כארז, שהרקב שולט בו.

אז מה היחס בין ההחלטה האלוהית לגאולת ישראל, ולפעולה האנושית של ההשתדלות להתקדם לשם?

אפשר לומר שכל נבואה היא כחומר גלם, וככל שתהיה היענות גבוהה יותר ושיתוף פעולה בין האדם לבין התוכנית האלוהית, כך המתח בין האדם ובינה ייקטן והייסורים יהיו קטנים יותר. כמו כן, אפשר לומר שהנבואה עוסקת במצב אפשרי, שבו עם ישראל לא יבחרו בטוב, והנבואה אומרת שאפילו במצב כזה, הגאולה בוא תבוא. במבט נוסף, ניתן לומר שהנבואה אף מציינת את המצב הנוכחי של עם ישראל, שבלא שינוי מהותי - הוא לא יבחר לעלות, רק שהנבואה מציירת לנו את המשך הסיפור, לפי המצב הנוכחי.